

Buldozerlerin gelmesine ramak kala, otuz milletin arkeologları şimdiye kadar bilinmeyen büyük bir Babil sitesinin kalıntılarını ortaya çıkarmaya ve kurtarmaya çalışıyorlar. Hemen artlarından 250 milyon kilovatlık elektrik sağlayacak bir baraj, Dicle ve Fırat'ın kutsal kitapların efsaneleştirdiği baskınlarına uğramış olan vadiyi suya boğacaktır.

TUFANIN ÜLKESİNDE BİR HİDROELEKTRİK BARAJI

Jean VIDAL

İran-Irak sınırından çok uzakta olmayan Cebel Hamrın bölgesinde, arkeolojik sitleer açısından zengin bir vadi, baraj yapımı dolayısıyla su altında kalmaya başlamıştır. Bu baraj, Dicle'nin coşkun bir kolu olan Diyale üzerinde kurulmaktadır ve 250 milyon kilovat elektrik üretecektir. Bu yüzden şimdiden bölgedeki 40.000 kadar çiftçi başka şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Barajın önemi açıktır, çünkü elektrik üretimi yanında, yıkıcı taşkınlarıyla tanınan Dicle ve Fırat'a karışan suların set altına alınmasını sağlayacaktır. (Mezopotamya'daki 32.500 km² lik ekilebilir araziden 13.000 km² si Fırat'ın ve 12.150 km² si ise Dicle'nin baskınma uğrayabilir. Bu, toplam olarak 25.250 km² yani toplam tarım alanının % 84 ünü teşkil eder. Taşkın sularının akışı Dicle'de saniyede 24.734 m³ ve Fırat'ta saniyede 5.200 m³ e erişebilir. Her iki ırmağın akış düzenleri birbirlerine benzer olduğundan, taşkınları üstüste gelebilir ve böylece bölgeye aynı anda saniyede 30.000 m³ su akabilir. Bu sadece Dicle ve Fırat değil, onlar gibi 14 ırmağın aynı anda akması etkisini yaratır. Unutmayalım ki "tufan" efsanesi bu ülkede doğmuştur) Bununla birlikte, arkeoloji açısından değer biçilemez kalıntıların sonsuza dek sular altında kaybolması tehlikesi vardı, ayrıca bu bölgede hiçbir zaman ciddi bir kazı yapılmamıştı. Büyük bir talih eseri

olarak Irak Eski Eserler Genel Müdürlüğü daha 1976'da Irak hükümetince uyarıldığından gereken tedbirleri alabildi.

1977 yazında UNESCO bu konuda yardım çağrısında bulundu. Çağrışı aralarında Fransa'nın da bulunduğu otuz kadar ülkenin arkeologları cevaplandırdı. Ancak bir sene sonra, 1978 yazında Avusturya, Belçika İngiliz, Fransız ve Japon ekipleri işbaşındaydılar. Oysa, su salınma işlemi Haziran 1978, Haziran 1979 ve Aralık 1980 olarak üç devrede tamamlanmak üzere programlanmıştı. Bundan dolayı çok çabuk hareket etmek ve ilk olarak su altında kalacak "tel" leri kazmak gerekiyordu ("Tel", Arapçada "tepe" demektir, çok kere de üstüste yığılan eski şehir kalıntılarının oluşturduğu yapay tepeleri belirtmek için kullanılır). Bunlardan 70 kadarı kesinlikle önemli sayılmaktaydı. Ayrıca Iraklılar 40 yerli arkeolog ve aralarında 100 Hurgati olan 600 bölge işçisiyle araştırmalara başlamış bulunuyorlardı (Hurgatiler, Hurgat yerileridir. 1000 kişilik bu küçük köyde yaşayanların çoğunluğunu Yakın Doğu'da çok değerli sayılan profesyonel kazıcılar teşkil eder. Irak gibi, yüzlerce kazı alanı ve henüz kazılmamış 10.000 sit'i kapsayan bir ülkede onların yardımına büyük ihtiyaç vardır).

Kazı ekibini yöneten Profesör Behnam Abu Alsuf'un emrinde 1 milyon dinar (aşağı yukarı 2 milyar frank)lık bir bütçe bulunuyordu. Baraj yapımının yönetimi ise Yugoslavlara verilmişti. Bu arada bazı yabancı heyetler kazıdan çıkan birkaç değerli eşya karşılığında ücretsiz yardım teklifinde bulundular, fakat bu teklifler Bağdat makamlarınca kesinlikle reddolundu.

Cebel Hamrın şantiyesi (Cebel Hamrın, çivi yazılı metinlerde Ebeş adıyla geçmektedir. Asuriler Asur tanrısının burada oturduğuna inanmaktaydı) sadece bir kurtarma işlemini gerçekleştirmek için kuruldu. Eğer arkeologlar alışılmış usulde çalışabilselerdi önce araziye karalara bölerek arkeolojik katmanların resim ve grafiklerini çıkarmaları

Babil bize henüz geçmiş ihtişamı bütünüyle göstermedi: Burada yakın zamanda ortaya çıkarılan ve şimdi Tel Hamrin barajının suları tarafından örtülmüş bulunan Khet Kassim sit'i görülmektedir. Bölgedeki kazıları yönetmekle görevlendirilmiş

olan Jean-Daniel Forest yönetimindeki CNRS ekibini davet eden Iraklılar buraya "Fransız mezarlığı" adını takmışlardır. Burada çok eski bir savaş alanında karşılaşmış kütaların üzerlerinde hala silahları bulunan kalıntılara rastlanmıştır.

gerekirdi; ancak bütün bunları gerçekleştirecek vakitleri yoktu. Bu yüzden gerek yüzeyde, gerek derinlemesine kazı yaparken en göze çarpıcı bölümleri ele almaya karar verdiler.

Kazı raporlarını ele alma zamanı henüz gelmemiştir, bu raporların çoğu ancak birkaç sene sonra yayımlanabilecektir. Şimdilik, bugün suların altında kalmış bulunan şantiyede gördüklerimizi anlatmak ve neolitik (yeni taş çağına ait) sit Tel-es-Savan'ı ortaya çıkarmış olan arkeoloji uzmanı Profesör Behnam Abu Alsuf'un bize ulaşan ilk değerlendirmelerini iletmekle yetineceğiz. Profesör şöyle diyor: "Eski Mezopotamya'nın bilinmeyen bir bölümünde araştırma ve kazı yapmak, hem Arap arkeologları, hem de batılı meslektaşları için çok

çekici bir maceradır. Süleyma adını takdığımız bu gösterişli "tel"e ilk kazmayı vurduğumuz zaman, Milattan yaklaşık 1800 yıl öncesine ait, eski Babil devrinden kalma büyük bir site bulacağımızı beklemiyorduk. Çivi yazılı tabletler bu konuda bizi aydınlatmamışlardı."

Süleyma'nın evleri, herbir kenarı aşağı yukarı 300 metre olan kare şeklinde bir alanı kaplamaktadır. Yapıların çeşitliliği kayda değer, aralarında dini yapılar, saraylar, yönetim binaları, konutlar ve mezarlık bölümü bulunmaktadır. Süleyma'da artık şehirleşme arzusu ve mimari zevkinde açık bir incelleme göze çarpar. Hali vakti yerinde bir ailenin evinde bir zemin kat, bir de üst kat vardı. Odalar çoğu zaman pişirilmiş tuğlalarla döşen-

miş bir merkezi avlunun etrafında yer alıyordu. Evlere ön cepheden değil, yan tarafta açılmış geçitten giriliyordu. Üst kata çıkış, avluyu çevreleyen ve üst odaların açıldığı bir balkona ulaşan iç merdivenle sağlanıyordu. Duvarlar kaba tuğladandı. Çatı, bazen direklere dayatılmış enlemesine kalaslardan, dam kaplaması, saz latalardan veya kerpiç sıvanmış hasırlardan meydana geliyordu. Burada iyi korunmuş durumda bir site ile karşılaşmış bulunuyoruz. Bu, aynı devirden kalma şehir ve merkezlerde her zaman görülmeyen bir durumdur. Unutmayın ki Hamurabi'nin 4000 yıl önce inşa olunmuş Eski Babil'i, en dipteki katlarının erişilmezliği dolayısıyla çok az tanınmaktadır (Bağdat'ın 100 kilometre ötesinde bulunan Yeni Babil'in gösterişli harabeleri M.Ö. 6. yüzyılda Nabukodonozor'un kurduğu büyük başkente aittir). Bu yüzden araştırmacılar Sümer'deki veya daha ötede Suriye'deki Mari Sit'i gibi diğer Sit'lere bakarak devrin arkeolojisi hakkında benzetme yolu ile bir fikir edinmektedirler. İlk dört kattan elde edilenlerin ön bilançosu şudur:

1) 85 mezar; ancak bunlar o devrin gömme adetlerini açıklamaya yetmemektedir. Sadece ölümlerin çömelmiş durumda gömüldüğü anlaşılıyor.

2) Birinci ve ikinci katlarda çok sayıda ev sunağı.

3) Şekil, büyüklük, ağız ve dip biçimleri açısından çok değişik çanak ve çömlek.

4) Bakırdan kupalar, tabaklar, bıçaklar, mızraklar, mücevher ve süsler.

5) Kil ve taştan yirmi kadar silindirik biçiminde mühür. Bunların bazılarında geometrik şekiller, diğerlerinde çivi yazılı sözcükler vardır.

6) Pişmiş topraktan az sayıda heykelticik. Bunların çoğunluğu; ayakta duran çıplak, uzun saçlarının üzerinde bir taç bulunan bir kadını temsil etmektedir. Bu, herhalde ana tanrıça İştar olacak..

7) Hemen okunup anlaşılması mümkün olmayan 14 kil tablet.

Süleyma'nın gün ışığına çıkarılması, bilimsel araştırmalar, iskelet ve diğer eşyaların korunma altına alınması; çok defa gölgede 60 dereceyi aşan bir sıcakta yılın oniki ayı çalışan Irak'lı arkeolog ve kazıcıların üç yılını aldı. Bugün, Süleyma suyla örtülmüş bulunuyor. Süleyma kesinlikle Hamrin'in en

önemli ve kayda değer sitesi idi; ancak hemen yanında Bağdat üniversitesinden tarih öncesi uzmanı Zuer Rejap'ın kazılarını yönettiği Tel-Aiaş sitesi yükselmektedir. Tel-Aiaş, oval biçimde (85x60 m.) dir ve düzlüğün bugünkü seviyesinin 2.50 metre üzerinde kurulmuştur. Tel'in merkezinde değişik yükseklikte, konutlardan açıkça ayrılan yapılara rastlanmakta idi, ancak bu yapıların varoluş nedenleri henüz anlaşılamamıştır. Bunlarda da önemli sayıda çanak çömlek ele geçirilmiştir.

Bölgedeki ilk yerleşim M.Ö. dördüncü binyılın ilk yarısına, Tel-Obeit çağına kadar dayanabilir. (Tel-Obeit, Güney Irak'ta Arap Körfezi'ne dökülen Sattülarap yakınlarındaki bir Sümer şehridir) Tel-Obeit ile çağdaş olan bütün kültürler hemen hemen aynı ad altında toplanmaktadır, çünkü Tel-Obeit büyük Sümer sitelerinin kuruluşundan önceki devrin sembolü olmuştur. Bugün Tel-Aiaş ta sularla örtülmüştür.

Hamrin şantiyesinden söz ederken sadece Mezopotamya'da Yakınoğu medeniyetinin başlangıcını bildiren en belirgin sit'leri zikretmekle yetinmiyoruz, fakat oraya çıkarılmış olan Part-Sasani kalesi Tel İbn-Alvan kaşısında insan nasıl ilgisiz kalabilir? Bu kale, M.S. üçüncü yüzyıldan kalmaz. Duvarları, 4.10 metre çapındaki kuleleri ve savunma sistemleri ile benzer ortaçağ şatolarının öncüsüdür. Şato, çölün kumları arasından iki genç arkeoloji öğrencisi ve oluşturdukları ekip tarafından bir seneden az bir zamanda gün ışığına çıkarılmıştı ve Sümer ile eski Bâbil'in binlerce yıllık tuğlası yanında sanki bizim çağa son derece yakınmış gibi görünüyordu. Bugün Part-Sâsani şatosu da sulara gömülmüştür.

Paris'teki Sanat ve Arkeoloji Enstitüsü müdürü olan Jean-Louis Hout'un başkanlığındaki Fransız arkeoloji heyeti, Hamrin'de Sümerlerin son hanedanları zamanına rastlayan M.Ö. 2800 yılından kalma Khet-Kassim sitesini araştırmakla görevli bir ekip kurdu. CNRS'in araştırma görevlisi olan Jean-Daniel Forest, olağanüstü sonuçlar umulan bu kazıyı yönetmekle görevlendirildi. Sit'in pek büyük olmayan boyutları (150x200 m), yassı ve sığ olan yerleşme katmanları kesiti; buraya kısa zaman için yerleştirildiği ve dolayısıyla katman derinliği bakımından zorluklarla karşılaşılacağı izlenimini

Savaşın etkisi hayatın en küçük etkinliklerine kadar hissedilmektedir. Mezopotamya'nın şimdiye kadar tanınmayan bu bölgesini ortaya çıkaran kazılar sonucunda ele geçen şu vazo (1) günlük hayatta çok kullanılan bir eşyadır, sanatçı tarafından ikiz biçimde canlandırılmış ve çarpışmakta olan iki savaşçı figürü ile desteklenmiştir. Tel Hamrin yakınlarındaki Diyale bölgesinden çıkarılmış olan bu bronz heykelcik M.Ö. 2600 yılından kalmadır. "Tel Hamrin adamı" adı verilen başın (2) ise kime ait olduğu anlaşılamamıştır. Yüz hatları, özellikle iri açılmış gözleri onu eski Sümer statülerine yaklaştırmaktadır, fakat kompozisyon açısından daha çok M.Ö. 1000 yılına ait olması muhtemeldir. Bundan dolayı Suriye'deki Mari bölgesinden çıkarılan çenelikli savaşçı (3) heykelciginden (M.Ö.1800) daha yenidir. Ancak Alabaster'den yapılmış ve şimdi Bağdat ümzesinde bulunan Stela (4) çok daha eski bir devirden kalmadır (M.Ö.2300). Üzerindeki şekiller harp esirlerinin öldürülmeyle daha çok işçi olarak çalıştırıldığını göstermektedir. Ancak başka bir kabartmaya (5) bakılırsa esirler her zaman bu derece talihli olamıyordu. Kabartmada Mezopotamyalı bir savaşçı, belki de bir tanrı, eli arkasına bağlanmış güneş kafalı bir kükropsü bıçakla karını deşerek öldürmektedir. Bununla birlikte M.Ö. 1800 yılından kalma bu rölyefin sembolizminin açıklanabilmesi için etraflı incelemeler yapmak gerekmektedir.

uyandıyordu. Bir de, yüzeye serpiştirilmiş çanak çömlek parçaları, Sit'in ilgi çekici zengin eşyalar bulunabilecek bir çağa ait olduğunu göstermekteydi. Nitekim ilk elde M.Ö. üçüncü binyılın başlarına ait bir mezarlık ortaya çıkarılabildi.

Toprak üzerinde kaba tuğlalardan yapılmış olan mezarlar çoğu doğu-batı doğrultusunda yer alan çeşitli boyutlarda dik açılı yapılardır. Boyutları 1.40x1.70 m. den 5.50x6.50 m.ye kadar değişmekte ise de, çoğunluğunun boyutları, 3.50x4.50 m. dir. Bir çukurun etrafına dikine örülen değişik boyda dört küçük duvar, çukurla birlikte bir mezar odası oluşturmakta buradâ ölü'nün kemikleri ve sunulan eşyanın büyük bölümü bulunmaktadır. Alçak bir banket çok kere duvarların dış tabanına bitiştirilmektedir. Mezarların etrafını çevreleyen bu banket hem mezarı koruma, hem de sunak masası ve geçit görevini yapmaktadır.

Jean-Daniel Forest şunları söylüyor: "Dış banketin seviyesinde olan duvarlar, dört yüzlü çıkıntılı bir kemeri taşıyabilecek güçtedir. Bu düşüncemiz birçok gözlemlerle doğrulanmaktadır. Bir kere, duvarların sağlamlığı ve alışılmamış kalınlığı, hafif bir örtü biçiminin seçilmiş olmasını ihtimal dışı kılmaktadır. Ayrıca hep duvarların eksenine dik şekilde yerleştirilmiş tuğla dizilerinin bulunması anlamlıdır: oysa daha basit bir düzen düşünülebilirdi. Son olarak ta, iki mezarlıkta gitgide artan bir taşıma biçiminde bu çıkıntılı tuğla sıralarının kalıntılarına rastlanması, varsayımımızı güçlendirmektedir."

Biz burada benzerleri bilinmeyen mezarlarla karşılaşmış bulunuyoruz. Ölü odasında ölü'nün etrafını değişik eşyalar çevreliyordu. Seramik takımları çok çeşitli değildi. Bunlardan açık şekilli olanlar arasında kaseler, düz bardaklar ve çanaklara, kapalı şekilli olanlar arasında ağızlı su testilerine ve her çeşit küpe rastlanmaktadır. Süsler iki çeşittir: Ya tek renkli kahverengimsi kırmızı zemin üzerine çok basit geometrik motifler, ya da krem renkli sır üzerine çok renkli ve çok karmaşık geometrik motifler ya da naturalist tasvirler. Seramikin kalitesi iyidir ve sarımsı veya pembe macundan, çoğu defa da ayak çarkı kullanılarak yapılmıştır. Süs eşyaları arasında boncuklar ve deniz kabuğundan halkalar bulunmaktadır. Boncukların biçimi çok kabadır ve çok değişik maddelerden oyul-

Nabukodonozor'u unutmuş olanlar hatırlatılm: Nabukodonozor Babil'de M.Ö. 605-562 yılları arasında yaşamış ve Yeni Babil'i en parlak çağına erdirmiştir. Kudüs'ü alan ve Mısır toprağına kadar akınlar yapmış olan Nabukodonozor açığa çıkarılan duvarlardan birine kendi mühürüyle şu yazıyı kazdırmıştır: "Ben Nabukodonozor, Nabupalassar'ın oğlu, Babil Kralı, İsakiel ve İssida'nın koruyucusuyum."

muşlardır. Bunlar arasında kırmızı akik, kaya kristalleri, tebeşir ve deniz hayvanlarının kabuklarını zikredebiliriz. Halkalar deniz kabuklarının helezonlarını izleyecek şekilde kesilmişlerdi ve yüzük ya da takı işlevini görüyorlardı. Bakırdan yapılmış alet ve silahlar, kılıçlar, bıçaklar, yassı baltalar ve makaslar ölü'nün yanına yerleştirilmişti. M.Ö. üçüncü binyılın başlangıcı, maden kullanımının giderek yaygınlaşmakta olduğu bir devreye rastlar.

Khet Kassim'de ortaya çıkarılan silahlar, uygarlığın beşiğı olan Mezopotamya'nın, aynı zamanda askeri biçimde örgütlendirilmiş insan grupları arasındaki silahlı çarpışmaların da beşiğı olduğunu iddia eden arkeolog ve tarihçilere, yeni bir delil sağlamıştır. (Çarpışma derken ilkel toplumlar da küçük gruplar arasında çıkan çatışmaları kastetmiyoruz. Bütün bu toplumlarda erkekler, eş konusu yüzünden birbirleriyle dövüşmekte idiler)

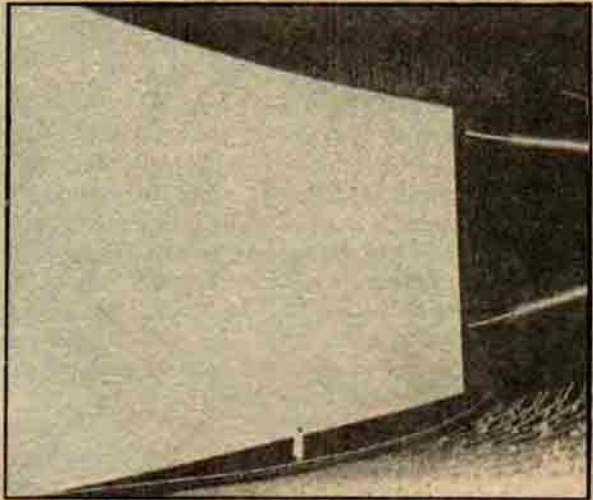
İlkel toplumlar, köyler şeklinde bir araya geldikleri andan sonra, gereksinimlerini yakın çevrelerinden sağlamaya başlamışlardır. Ancak geliştikçe egemenlik çevreleri de genişlemiş ve komşu gruplarla aralarında doğa zenginliklerinden yararlanma konusunda çı-

(Devamı Sayfa 12'de)

DEV EKKRAN

Avrupa'nın en büyük film ekranı Hollanda'nın Beekse Bergen dinlenme parkında bulunmaktadır. 23 m x 17 m. boyutlarında olan bu dev ekran yaklaşık altı katlı bir bina büyüklüğündedir. Alışlagelen filmler bu ekranda gösterilememekte; projeksiyon "IMAX" adı verilen özel bir sistemle mümkün olmaktadır. Ancak projektörün ağırlığı 1 tonun üzerinde olup, büyüklüğü küçük bir otobüs kadardır.

(11'inci sayfadan devam)

kan anlaşmazlıklar, kısa zamanda şiddete dönüşmüştür. M.Ö. dördüncü binyılın sonlarında insanoğlu dünyada ilk defa olmak üzere Sümer'de onbinlerce kişinin toplandığı şehirler kurmuştur. Şehirleşme, silahlı çatışmaları şiddetlendirdi; artık harp sanatı doğmuştu. Hele site-devletler de kurulunca savaşlar büsbütün alvelendi.

Bundan 5000 yıl önce de çatışma sebepleri bir hayli boldu, fakat suların kontrolü herhalde başlıca sebepler arasında geliyordu. Bugün de Yakındoğu devletleri, Dicle ve

Fırat üzerinde yükselen barajlar yüzünden anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Nehirlerin aşağı çığırında bulunan devletler, yukarı çığırda bulunan devletleri, nehir sularını kendi yararına kullanmakla suçlamaktadır. Bu yüzden Hamriri barajının da Irak ile İran arasındaki savaşta saldırı hedefi olmasından korkulmaktadır. Eğer bu baraj tahrip edilirse, böyle bir olay Yakındoğu'yu sarsan en büyük trajedilerden biri olacaktır.

Science et Vie'den
Çeviren: Dr. Ergin Korur